

Richard Pococke, XVIII. századi angol utazó magyarországi florisztikai adatai

RÓZSA Pter¹ - NAGY Mikls²

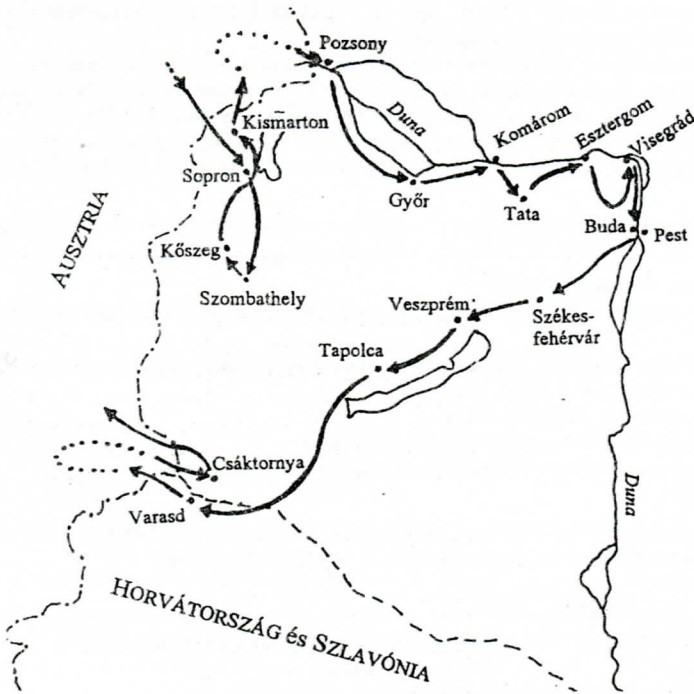
(1) KLTE svny és Földtani Tanszék, Debrecen, (2) KLTE Növénytani Tanszék, Debrecen.

A XVIII. század, a felvilágosodás százada, az utazás százada is. E szokás elindıti kétségkívül az angolok voltak: a tehetősebbek kzl egyre többen tesznek hosszabb utakat tudományos érdeklődéstől hajtva, vagy csak a divatnak hódolva Európa országaiban, elsősorban Franciaországban s Itáliában. Br Magyarország nem szerepelt a gyakori uticlok között, több brit utazó is felkereste haznkt. Kzjuk tartozik Richard POCOCKE, akinek a neve kevésse ismert a hazai kutatók előtt, csupán G. GYRFFY Katalin (1991) s GÖMÖRI György (1994) közli leirsnk néhány részletét. Ennek oka az is lehet, hogy POCOCKE-ot elsősorban a római romok érdekeltek, egyeb megfigyelései nem lépnek tl az ltalnossgkon. Arról azonban mindeddig nem történt említés, hogy 32 növényfajt is közölt hazánkából. A kvetkezikben röviden ismertetjük POCOCKE lett, magyarországi nvnyjegyzkt, s megadjuk a fajok ma érvényes nevét.

1. bra. Richard POCOCKE (a kp eredetileg Pococke *'Tours in Scotland'* című művének 1887-es D.W. Kemp által szerkesztett kiadásában jelent meg)
Fig. 1. Portrait of R. POCOCKE (originally published in Kemp's edition of POCOCKE'S *'Tours in Scotland'*)

Richard POCOCKE (1. bra) 1704-ben született Southamptonban. Tanulmányait Oxfordban végezte, 1725-ben a bölcsészettudományok baccalaureusa (B.A.), 1731-ben a polgári jog baccalaureusa (B.C.L.), 1733-ban pedig a polgári jog doktora (D.C.L.) lett. Utazsait is ebben az évben kezdte meg: 1733 és 1736 között Franciaországban s Itáliában tett utazást, de máshol is járt, majd elhatározta, hogy ellátogat Keletre is. Erre az útjára 1736. Május 20.-n indult el Londonból. tja során Franciaországon, Németalföldön, Németországon, Lengyelországon, Csehországon s Ausztrián is áthaladt. Ausztriából több kirándulást tett Magyarorszgira, melyek során a Dunától jelents részét bejárta (2. bra). Első tjn Bcsjhelynl lépte t a határt, majd Sopronba ment, ahonnan Csepreg rintsvel Szombathelyre utazott. Innen Kszeg felé fordult, majd Lkn s Balfon keresztül Kis-

martonba ment, s visszatért Ausztriába. Rövid kitérő után Pozsonynál lépett ismét Magyarország földjére, s megkezdte második, jóval hosszabb kirándulását.

2. ábra. Richard POCOCKE magyarországi utazásai
Fig. 2. POCOCKE's excursions in Hungary

Pozsonyból Mosonon és Óváron keresztül Győre ment, majd Komárom, Tata és Nyergesújfalu érintésével Esztergomba érkezett. Innen -- Pilisvörösváron és Szentendrén keresztül -- Visegrádra utazott. Ezután Budát és Pestet látogatta meg. Budai tartózkodása után Székesfehérvárra, Veszprémbe és Tapolcára ment, majd -- átutazva Nagykanizsán -- Légrádnál hagyta el Magyarországot. Horvátországi és stájerországi kirándulásai után Csáktornyanál még visszatért magyar területre, de ezután ismét Stájerország felé vette útját, s végleg elhagyta hazánkat.

Rövid stájerországi és karintiai tartózkodást követően Itáliába ment, ahonnan Egyiptomba utazott, s 1737. szeptember 29.-én megérkezett Alexandriába. Közel-keleti utazása során bejárta Egyiptomot és Palesztinát is. Visszafelé Itálián és Németországon keresztül vezetett az útja, s 1741-ben érkezett meg Londonba. Utazásairól "A Description of the East and Some other Countries" című munkájában számolt be, melynek első kötete 1743-ban, második kötete 1745-ben jelent meg. Könyvének második kötetében (Vol. II, Part II, Book V) közel tíz oldalon keresztül (pp. 243-252.) foglalkozik Magyarországgal. (3. ábra)

3. ábra. POCOCKE könyve második kötetének címlapja.
Fig. 3. Title page of second volume of POCOCKE's book.

A mű nagy sikert aratott, 1754-55-ben németül, 1772-73-ban franciául, 1776-86-ban hollandul is megjelent. 1745-ben POCOCKE-ot Dublin protestáns főesperesének, majd 1756-ban Ossory püspökének nevezték ki. Élete során számos utazást tett Nagy-Britannia és Írország kevésbé ismert vidékeire, s útjairól több értekezést írt. 1765-ben Írországban halt meg, ott is temették el.

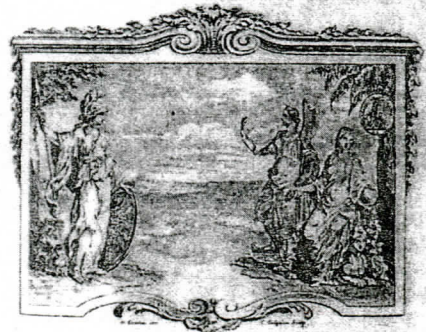
Magyarországi növénylistája könyvének második kötetében, a második rész ötödik könyvének tizenhetedik fejezetében, a 195-196. oldalon található (Vol. II, Part II, Book V, Chap. XVII, pp. 195-196.). Ebben a rövid felsorolásban különleges fajok nem találhatók, s a lelőhelyek megjelölése is hiányzik. Ennek ellenére nem egészen érthető, hogy ez az Európaszerte megjelent könyv idehaza nem keltette fel különösebben a floristák érdeklődését, s létezéséről a hazai botanikai szakirodalom nem is vett tudomást. Így rövid ismertetésünk bizonyos hiányt pótol. Botanikai értéke abban van, hogy a magyar flóra-gyér számú XVIII. század elejei kutatóját (BRÜCKMANN, MARSIGLI, LOEW - DECCARD) követően publikál magyarországi adatokat, jóval WINTERLÉ és KITAIBELT

A
DESCRIPTION
OF THE
E A S T,
AND
Some other COUNTRIES.

VOL. II. PART II.

OBSERVATIONS on the ISLANDS of the
ARCHIPELAGO, ASIA MINOR, THRACE, GREECE,
and some other Parts of EUROPE.

By RICHARD POCOCKE, LL.D. F.R.S.

LONDON,
Printed for the AUTHOR, by W. BOWYER.
M DCC XLV.

megelőzően. POCOCKE könyvének első kiadása már a Systema Naturae után, de a Species Plantarum megjelenése előtt napvilágot látott. Így a növényneveket még a régebben szokásos frázisokkal adja meg.

Természetszerűen felhasznál angliai botanikai irodalmat is, meglehetősen megnehezítve ezzel a fajok biztos azonosítását. Tekintettel arra, hogy az általa legtöbbször idézett Bauhin összegző művei (a Prodromus Theatri Botanici és a Pinax Theatri Botanici) nem álltak könyvtárunk rendelkezésére, más, korabeli munkák (BAUHIN C.-BAUHIN H. 1731; HALLER 1748; LINNÉ 1753; illetve HEGI 1906) alapján közöljük a ma használatos fajneveket, SIMON (1992) nevezéktanát követve.

A POCOCKE által használt frázisok mellett található hivatkozások magyarázatát PRITZEL (1871-1877) és TOURNEFORT (1719) alapján az 1. táblázatban adjuk meg:

1. táblázat / Table 1.

C.B.P. = C. BAUHIN: Prodromus Theatri Botanici. Francofurti, 1620.

Clus. = C. CLUSIUS (Valószínűleg a "Rariorum plantarum historia" című, 1601-ben, Antwerpenben kiadott könyvéről van szó)

Ger. Emac. = J. GERARDE: Angli, Historia Plantarum emaculata. Londini, 1597. (The Herball or general historie of plants.)

Inst. R. H. = J. P. TOURNEFORT: Institutiones Rei Herbariae. Parisiis, 1719.

Lob. Icon. = M. LOBELIUS: Plantarum seu stirpium Icones. Antwerpiae 1581.

Math. = P. MATHIOLUS: Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis. Basileae, 1598.

Mor. Hort. Reg. Bles. = R. Morison: Praecludia Botanica. Pars. I. Hortus Regius Blesensis. Londini, 1669.

Par. B. = Hortus Regius Parisiensis. Parisiis, 1665.

A POCOCKE könyvében felsorolt, Magyarországon feljegyzett növényfajok listáját az idézett mű számozásának rendjében, az eredeti frázisokkal és az azonosítás során megállapított, ma érvényes fajnevekkel a 2. táblázatban közöljük:

2. táblázat / Table 2.

288. Apocynum majus Syriacum rectum caule viridi flore ex albido, Par. B. = feltehetően Asclepias syriaca L. TOURNEFORT (1719, Tom I. p.: 91.) szerint e fajt (a fenti frázissal jelölve) 1665-ben a párizsi botanikus kert növényei között már említik. A II. kötet 21. sz. táblájának jól sikerült ábrái pedig minden kétséget kizáróan az Asclepias syriaca-t mutatják be, Apocynum néven. Ennek az amerikai eredetű adventív fajnak tehát POCOCKE adta az első magyarországi adatát.	303. Galeopsis procerior foetida spicata, Inst. R. H. = =Stachys sylvatica L.
289. Armeria prolifera, C.B.P. = =Petrohragia prolifera (L.) Ball et Heyw.	304. Genista tinctoria, C.B.P. = =Genista tinctoria L.
290. Asclepias latifolia, flore flavescens. = =Vincetoxicum hirundinaria Medic.	305. Gramen murorum, spica longissima, Ger. Emac. = =Festuca gigantea (L.)Vill.
291. Asphodelus albus non ramosus, C.B.P. = =Asphodelus albus Mill.	306. Juncus capitulis tomentosus, C.B.P. = =Luzula sp. (A frázis több Luzula fajra vonatkozhat).
292. Aster montanus Hirsutus, Lob. Icon. = =Inula oculus-christi L.	307. Lilium convallium latifolium, C.B.P. = =Convallaria majalis L.
293. Blattarea purpurea, C.B.P. = =Verbascum phoeniceum L.	308. Linum sylvestre, C.B.P. = =Linum flavum L.
294. Campanula nemorosa angustifolia magno flore, Inst. R. H. = =Campanula persicifolia L.	309. Mayz, C.B.P. = =Zea mays L.
295. Cerinthe quorundam minus, flavo flore, C.B.P. = =Cerinthe minor L.	310. Melissa humilis latifolia, maximo flore purpurascens, Inst. R. H. = =Melittis melissophyllum L. em. Soó
296. Clematis sive flammula surrecta alba, C.B.P. = =Clematis recta L.	311. Miliun semine albo, C.B.P. = =Panicum miliaceum L.
297. Clematis caerulea erecta, C.B.P. = =Clematis integrifolia L.	312. Miliun Indicum arundinaceum Sorgo nominatum, C.B.P. = =Sorghum bicolor (L.)Mönch
298. Cytisus hirsutus flore luteo purpurascens, C.B.P. = =Cytisus hirsutus L.	313. Opulus Ruelii = =Viburnum opulus L.
299. Echium vulgare, C.B.P. = =Echium vulgare L.	314. Orobanche major caryophyllum olens, C.B.P. = =Orobanche caryophyllacea Sm.
300. Eryngium vulgare, C.B.P. = =Eryngium campestre L.	315. Panicum Germanicum sive panicula minori, C.B.P. = =Setaria italica (L.)P.B.
301. Fraxinella, Clus. = =Dictamnus albus L.	316. Pseudacacia vulgaris, Inst. R. H. = =Robinia pseudo-acacia L.
302. Fraxinus florifera botryoides, Mor. Hort. Reg. Bles. = =Fraxinus ornus L.	317. Pulsatilla folio crassiore & majore flore, C.B.P. = =Pulsatilla grandis Wender.
	318. Staphylodendron, Math. = =Staphylea pinnata L.
	319. Tithymalus foliis pini, forte Pityusa Dioscoridis, C. B. P. = =Euphorbia cyparissias L.

Köszönetnyilvánítás

E munka elkezdésében jelentős szerepet játszott az, hogy Rózsa Péter 1996 márciusa és májusa között az edinburghi egyetem Advanced Studies in the Humanities intézetének ösztöndíjasa volt. E lehetőségért e szerző köszönetét fejezi ki az intézet igazgatójának, Peter Jones professzornak.

Irodalom / References

- BAUHIN, C. - BAUHIN, H. 1731: D. Jacobi Theodori Tabernaemontani Neu vollkommen Kräuter-Buch. Johann Ludwig Königs Buchhändlern Basel. 1529 pp.
- GÖMÖRI, Gy. (1994): Angol és skót utazók a régi Magyarországon, 1452-1737. - Argumentum Kiadó, Bp.
- G. GYÖRFFY, K. 1991: Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon. - Művészettörténeti Füzetek 20. Akadémiai Kiadó, Budapest. 197 pp.
- HALLER, A. 1748: Historia stirpium indigenarum Helvetiae Tom. II.- III. Societatis Typographicae, Bern. 323 + 204 pp.
- HEG, G. 1906-1908: Illustrierte Flora von Mittel-Europa I. Verlag von J.F. Lehmann München. 412 pp.
- LINNÉ, C. 1753: Species Plantarum. 1200 pp.
- POCOCKE, R. 1745: A Description of the East and Some other Countries. Vol. II. Part II. Observations on the Islands of the Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece, and some other Parts of Europe. W. Bowyer, London.
- POCOCKE, R. 1887: Tours in Scotland, 1747, 1750, 1760. (D.W. Kemp ed.) Scottish History Society Publications, vol. I.
- PRITZEL, G. A. (1871-1877): Thesaurus Literaturae Botanicae. Lips. 577 pp.
- SIMON, T. 1992: A magyarországi edényes flóra határozója. - Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest. 892 pp.
- TOURNEFORT, J. P. 1719: Institutiones Rei Herbariae. Tomus Primus. Parisiis, Typograpia Regia. 695 pp.

SUMMARY

Floristic data from Hungary by Richard Pococke, an english traveller in the 18th century

P. RÓZSA - M. NAGY

Richard Pococke (1704-1765) (figure 1) made two long tours in Europe and the Near East from 1733 to 1741. During his second tour, probably in 1737, he made three excursions in Hungary (figure 2). He reported on his travels in his book entitled '*A Description of the East and Some other Countries*' published in London in 1743-45 (figure 3). It was generally approved: German (1754-55), French (1772-73) and Dutch (1776-86) editions were also issued. An account on his travels in Hungary can be found in this book (Vol. II, Part II, Book V, pp. 243-252). In spite of this fact, Richard Pococke is a relatively unknown in Hungary: only Katalin G. GYÖRFFY (1991) and György GÖMÖRI (1994) has published some details from this book. It has not been mentioned, however, that he described 32 plant species in Hungary (Vol. II, Part II, Book V, Chap. XVII, pp.195-196). This short list does not contain special Hungarian species, and the localities are not mentioned, either. Considering its botanical worth, it is surprising that this list has been unknown in Hungary. On the one hand, this floristic list was published in several countries much before WINTERL and KITAIBEL, on the other hand, its first edition was published after the '*Systema Naturae*' but before the '*Species plantarum*'. In this way, species were still described by phrases. On the basis of Pritzel's book (1871-1877) explanation of references used by Pococke is given in table 1. Following the original numeration, his description of plant species from Hungary and their present names are listed in table 2.

Acknowledgement

Péter Rózsa wishes to thank Professor Peter Jones (Institute for Advanced Studies in the Humanities, University of Edinburgh), who made it possible for him to work at his Institute as a Fellow's Fellow from March to May in 1996. This fact played a significant role in the beginning of this study.